

Verzet is niet alleen nee roepen

Ismee Tames

Senior Onderzoeker NIOD en bijzonder hoogleraar op de Arq-leerstoel Stichting 1940-1945: geschiedenis en betekenis van verzet tegen onderdrukking en vervolging

De inkt op de capitulatie documenten van 15 mei 1940 was nauwelijks droog toen Bernard IJzerdraat schreef dat Nederland zich niet zou neerleggen bij deze 'vrijheidsberoving' en de organisatie die hij zou oprichten, de Geuzenactie, niet zou rusten voordat de vrijheid herwonnen zou zijn.

Dit is wat we ons voorstellen bij het begin van het verzet in Nederland. Fiere, overtuigde, daadkrachtige mannen die zich niet neerleggen bij de bezetting. Als het ging over goed en fout was dit duidelijk: dergelijke mensen waren goed.

Vaak blijkt de werkelijkheid ingewikkelder dan een simpele verdeling van de betrokkenen in goed en fout. Dan komen de grijsstinten en de ambivalenties, waarmee ik de onduidelijkheden bedoel en de dubbelzinnigheden. Denk aan de helden die ook wat schurkachtigs hadden. Of misschien helemaal niet zulke heldendaden hadden verricht. Het laat ons meestal wat verward en mismoedig achter. Hoe kunnen we nou leren van het verzet als het allemaal zo ingewikkeld en ambivalent is?

Mijn interesse gaat uit naar hoe verzet vorm krijgt. Hoe mensen op een bepaald moment in de tijd op een bepaalde plek in de wereld met hun ervaringen, emoties, vaardigheden en verwachtingen verzet vorm geven. In deze liminale momenten, en met liminale momenten bedoel ik de momenten waarop iemand zich realiseert dat de wereld veranderd is en hij of zij zich opnieuw tot die wereld moet verhouden, krijgt verzet vorm.

Maar wat voor soort verzet bedoelen we eigenlijk als we het hebben over het verzet waar we een voorbeeld aan zouden moeten nemen?

Dwang levert twee soorten reacties op: onderwerping of rebellie (verzet). Als we kijken naar de Tweede Wereldoorlog en de Nazi-overheersing lijkt dit prima van toepassing: dwang door een vreemde overheerser met een verwoestende ideologie. Onderwerping (met als uiterste consequentie collaboratie) zal ik hier nu niet verder behandelen. Rebelle oftewel verzet wel. Ik denk dat het behulpzaam is om te kijken hoe verzet vorm kreeg: is het een impulsieve reactie op de dwang – 'jij wilt dat ik dit doe en dús doe ik het niet'. Kortom, is het reactief?

Of is het verzet dat ontstaat omdat de dwang waarden ontkent die voor jou fundamenteel zijn? Waarden zoals bijvoorbeeld burgerrechten, die door de onderdrukker worden afgenomen van medemensen. Een waarde als medemenselijkheid komt dan onder druk. Verzet dat vanuit zo'n waarde vorm krijgt zou je een actieve, vooruit gerichte manier van verzet kunnen noemen. Dit kunnen ook waarden zijn die we door afstand in tijd en plaats niet altijd gemakkelijk herkennen. Bepaalde diepgevoelde waarden rond religie of patriotisme die sommige Nederlanders tijdens de Tweede Wereldoorlog koesterden kunnen ons nu vreemd voorkomen. Waarden rond democratie, burgerschap en vrijheid lijken gemakkelijker toegankelijk.

Waar het mij om gaat, is dat we door deze manier van benaderen geen hiërarchie meer hoeven maken in de zin van: dit verzet is goed, dat fout. In hun fundament zijn het twee verschillende zaken: verzet als tegenstribbelen, terugduwen, nee-zeggen etc. Of verzet om misschien slechts vagelijk onder woorden gebrachte, maar diep gevoelde waarden in de wereld tot uiting te laten komen. Het gaat mij dus niet om een hiërarchie. Wel denk ik dat die tweede vorm van verzet - dus het in de wereld tot uiting laten komen van als fundamenteel ervaren waarden zoals medemenselijkheid - ons nu in Nederland in 2018 meer te vertellen heeft dan verzet als nee roepen, tegenstribbelen en boos zijn.

Beeldbank WO2 - NIOD

Deze inspiratie voor verzet hoeft namelijk niet te wachten op een desastreuze periode van oorlog, geweld en onderdrukking. Omdat het een positieve en actieve houding uitdrukt is het iets dat we altijd, iedere dag kunnen doen. Dat kan heel klein zijn - zoals iemand er op aanspreken wanneer hij of zij iets zegt dat de medemenselijkheid van anderen ontkent. Bijvoorbeeld iets racistisch, agressiefs of vernederends. Dat kan ook heel groot zijn zoals gezamenlijk een eerlijker en humaner internationale rechtsorde willen vormgeven. Het vergt in een context van vrede en voorspoed nauwelijks morele moed - alleen bewustzijn en bereidheid verantwoordelijkheid te nemen voor de waarden waar je voor staat.

Laat dit in Nederland bij de herdenking van de Tweede Wereldoorlog een gedachte zijn: concreet verzet krijgt vorm in een context van geweld, maar komt voort uit een levenshouding die ook in tijden van vrede iedere dag opnieuw tot uitdrukking gebracht kan worden. Laten we dat doen. Verzet is niet alleen nee roepen en boos zijn, verzet dat inspireert is een positieve actie: het in de praktijk blijven brengen van die waarden van medemenselijkheid die samen-leven mogelijk maken, óók wanneer het gevaarlijk en risicovol wordt.